

EKOLOJİ TARAZLIĞIN POZULMASINA MAKROİQTİSADİ AMİLLƏRİN TƏSİRİ

İlhamə Aslanova

Azərbaycan Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: ilhame234@rambler.ru

Xülasə. Məqalə Azərbaycanda neft hasilatının və emalının həcmnin, həmçinin əhalinin gəlirlərinin və istehlak xərclərinin artması ilə şəxsi avtomaşınların sayının kəskin çoxalması nəticəsində ölkədə, xüsusilə, Bakıda ekoloji riskləri yüksəlməsinə həsr edilmişdir. Belə nəticəyə gəlinmişdir ki, yeni texnika və texnologiyaların tətbiqi, ekoloji nəzarətin güclənməsi bu riskləri xeyli azaltsa da ölkə iqtisadiyyatının davamlı inkişafı üçün ekoloji tələb istənilən iqtisadi prosesin əsasında dayanmalıdır.

Açar sözlər: ekoloji risklər, ekoloji tələb, ekoloji balans, ekoloji nəzarət.

INFLUENCE OF MACROECONOMIC FACTORS ON INFRINGEMENT OF THE ECOLOGICAL EQUILIBRIUM

Ilhama Aslanova

Azerbaijan University, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article studies the increase in the environmental risks in the country, especially in Baku, as a result of a sharp increase in the number of private cars and in the oil production and processing, as well as income and consumer spending. As a result of the study, it was concluded that the use of new technology, and the strengthening of the environmental control, though contributing significantly to reducing these risks, but for the sustainable development of the country's economy, any economic process should be based on the ecological requirements.

Keywords: ecological risk, ecological demand, ecological balance, ecological control.

ВЛИЯНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИХ ФАКТОРОВ НА НАРУШЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО РАВНОВЕСИЯ

Ильхама Асланова

Университет Азербайджан, Баку, Азербайджан

Резюме. В статье исследуется увеличение экологических рисков в стране, особенно в Баку, в результате резкого возрастания числа личных автомобилей и увеличения объема производства и обработки нефти, а также доходов населения и потребительских расходов. В результате исследования был сделан вывод о том, что применение новой техники и технологий, усиление экологического контроля хоть и способствуют в значительной степени уменьшению этих рисков, но для устойчивого развития экономики страны в основе любого экономического процесса должно стоять экологическое требование.

Ключевые слова: экологический риск, экологическое требование, экологический баланс, экологический контроль.

Hələ Sovet dönəmində Bakının atmosfer havası yüksək dərəcədə karbonla, tozla və müxtəlif zərərli qazlarla çirklənmişdi. Z. Səmədzadə və başqalarının apardıqları tədqiqatlara əsasən 1975-1981-ci illər arasında Bakının atmosfer havasının çirklənmə dərəcəsi xeyli çox olub. 1990-1998-cü illərdə Bakıda sənaye sahələrinin fəaliyyətinin xeyli zəifləməsi ekoloji təsirləri xeyli azaltsa da sonralar Bakının atmosfer havasının keyfiyyətində yaxşılaşma istiqamətində ciddi dəyişikliklər baş vermədi. Çünki çirklənmənin əsas mənbələri, yəni neft hasilatı və emalı sənayesi sonrakı dövrlərdə xeyli genişləndi.

Son on ildə isə Bakıda avtomobillərin sayı kəskin artıb. Atmosfer havasına neqativ təsir edən yeni sənaye sahələri, xüsusilə sement istehsalı da genişləniib. Bunu 1990-cı illərdən sonra aparılan tədqiqatlar da sübut edir. Məsələn, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin məlumatlarına əsasən 1990-cı ildə Bakıda atmosfer havasına atılan emissiyaların həcmi 1395.9 min ton idisə, 1999-cu ildə 326.65 min ton olub. Çünki bu dövrdə atmosfer havasını çirkləndirən mənbələr 9227-dən 6494 qədər azalıb [1]. Sonrakı dövrlərdə çirkləndirmə mənbələrinin sayı artsa da, xüsusilə neft hasilatı və emalı sahələri genişlənsə də yeni texnologiyalardan istifadə və dövlət tərəfindən ekoloji nəzarətin gücləndirilməsi atmosfer havasının çirklənməsinin qarşısının alınmasına müsbət təsir göstərib. Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin apardığı monitorinqin nəticələri göstərir ki, respublikanın iri sənaye şəhərlərində atmosfer havası bu şəhərlərdə fəaliyyət göstərən sənaye sahələrindən asılı olaraq, müxtəlif dərəcədə çirklənməyə məruz qalır. Bakı şəhəri üçün havanın spesifik çirkləndiricilərindən toz, dəm qazı, azot 4-oksidi, his və furfuroulun miqdarı ayrı - ayrı günlərdə yol verilən qatılıq həddini ötür [2].

Aşağıdakı cədvəldə Bakı üzrə atmosfer havasının çirklənməsi səviyyəsi verilib. Cədvəldən görüldüyü kimi Bakının atmosfer havasında çirkləndirici maddələrin orta sutkalıq qatılığı toz (asılı halda olan maddələr) və azot 4-oksidi üçün normadan xeyli yüksəkdir. Kükürd anhidridinin və karbon oksidinin qatılığı isə yol verilən normanı ötmür.

Bakının atmosfer havasında son illər çirkləndirici maddələrin orta sutkalıq qatılığının azalması bir neçə səbəblə bağlıdır. Birincisi, Bakıda neft emalı müəssisələri, Bakı ətrafı ərazilərdə isə sement zavodu istisna olmaqla ekoloji cəhətdən ciddi təsirə malik olan sənaye müəssisələri, demək olar ki, fəaliyyət göstərmir. İkinci səbəb də ondan ibarətdir ki, Bakıda fəaliyyət göstərən neft emalı müəssisələri və Bakı ətrafında fəaliyyət göstərən sement zavodu yeni texnologiyalar əsasında yenidən qurulub və onların fəaliyyətindən ətrafa atılan çirkləndiricilərin həcmi normaları ciddi şəkildə aşmır. Üçüncü səbəb isə onunla bağlıdır ki, sənaye və emal müəssisələrinin fəaliyyətinə ekoloji nəzarət son 15 ildə xeyli gücləndirilib. Ekoloji ekspertiza, ekoloji monitorinq və ekoloji audit sistemi artıq geniş miqyasda tətbiq edilir. Azərbaycan ərazisində fəaliyyət göstərən istənilən yerli və ya transmilli şirkət hər hansı fəaliyyəti həyata keçirməzdən əvvəl “Ətraf mühitə və sosial sahəyə təsirlərin qiymətləndirilməsi” sənədi əsasında həm dövlət orqanları, həm də yerli əhali ilə geniş müzakirələr aparırlar. Belə müzakirələr mümkün ekoloji və sosial mənfi təsirlərin vaxtında üzə çıxarılmasında və qarşısının alınmasında mühüm rol oynayır.

Cədvəl 1. Bakı üzrə atmosfer havasının çirklənməsi

	Atmosfer havasında çirkləndirici maddələrin orta sutkalıq qatılığı, mq/m ³			
	Toz (asılı halda olan maddələr)	Kükürd anhidridi	Karbon oksidi	Azot 4-oksidi
2000	0,1	0,032	1	0,06
2005	0,15	0,021	2	0,05
2007	0,2	0,015	2	0,05
2008	0,2	0,014	2	0,05
2009	0,3	0,015	2	0,05
2010	0,3	0,015	2	0,09
2011	0,3	0,016	3	0,07
2012	0,3	0,015	2	0,07
2013	0,3	0,011	3	0,05

Qeyd: Cədvəl Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər nazirliyinin Ətraf mühit üzrə Milli Monitoring Departamentinin məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Azərbaycanda ətraf mühitə mənfi təsirlərin qarşısının alınması sahəsində sadaladığımız üç səbəbin əsas rol oynamasına baxmayaraq son 15 ildə belə təsirlərin artması üçün iqtisadi mənbələr mövcud olub. Son 15 ildə neft hasilatının genişlənməsi Xəzər dənizində, neft emalının sabit inkişafı və avtomobillərin sayının kəskin artması isə Bakı şəhərində ciddi ekoloji disbalans yarada bilər.

Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər nazirliyinin məlumatlarına əsasən, Bakının atmosfer havasını çirkləndirən əsas mənbə avtomobil yanacağından yaranan tullantılardır. Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər nazirliyinin apardığı monitoringin nəticələri göstərir ki, respublikanın iri sənaye şəhərlərində atmosfer havası bu şəhərlərdə fəaliyyət göstərən sənaye sahələrindən asılı olaraq, müxtəlif dərəcədə çirklənməyə məruz qalır. Bakı şəhəri üçün havanın spesifik çirkləndiricilərindən toz, dəm qazı, azot 4-oksidi, his və furfuroulun miqdarı ayrı - ayrı günlərdə yol verilən qatılıq həddini ötür. Sumqayıt şəhəri üzrə xlor, azot 4-oksidi, hidrogen flüorid və digər spesifik çirkləndiricilər müşahidə edilmişdir. Gəncə şəhərində zərərli maddələrdən yalnız hidrogen flüoridin miqdarı normalı ötür. Şirvan şəhərində atmosferin azot 4-oksidi ilə çirklənməsi daha xarakterikdir. Naxçıvan,

Şəki, Mingəçevir və Lənkəran şəhərlərinin atmosfer havasının çirklənməyə məruz qalmadığı müşahidə edilib.

Son 10 ildə Azərbaycanda neft hasilatı kəskin yüksəlib. 2-ci cədvəldən görüldüyü kimi, 2004-cü ildən 2012-ci ilədək Azərbaycanda 347 milyon tondan çox xam neft hasil edilib. Bunun 78 milyondan çoxu ARDNŞ tərəfindən istehsal edilib. Belə geniş hasilat şübhəsiz ki, Xəzər dənizinin fauna və florasına ciddi ziyan yetirə bilər.

Cədvəl 2. Azərbaycanda neft emalının son 10 ildə dinamikası (min ton)

	Neftin emalı, cəmi	Emal edilən neftin hasil edilən neftdə payı (%)
2004	6308,5	70,3
2005	7392,3	82,4
2006	7450,7	82,8
2007	7504,2	85,3
2008	7348	84,94
2009	6032,79	70,6
2010	6220,6	73,5
2011	6326,9	75,3
2012	6172,5	74,46

Qeyd: Cədvəl ARDNŞ-in hesabatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilib.

Bakı şəhərində atmosfer havasının çirklənməsinə, Bakı şəhəri əhalisinin su ilə təchizatına, Bakı və ətraf ərazilərdə torpaq qatının keyfiyyətinə neft emalı müəssisələrinin fəaliyyəti və Bakı ətrafında qurudan neft hasilatı ciddi təsir göstərir. 2-ci cədvəldən görüldüyü kimi ARDNŞ-nin hasil etdiyi xam neftin əsas hissəsi Bakı şəhərində yerləşən neft emalı müəssisələrində emal edilir. Emal müəssisələrinin Bakıda əhalinin sıx məskunlaşdığı ərazilərdə yerləşməsi əhaliyə mümkün təsirləri daha da artırır.

Bakının atmosfer havasının çirklənmə mənbəyi əsasən nəqliyyat sistemi ilə bağlı olmasına baxmayaraq neft emalı müəssisələrinin birbaşa və dolaylı təsirləri də güclüdür. Başqa sözlə desək, elə nəqliyyat sisteminin yaratdığı çirklənmə də dolayısı ilə neft emalı müəssisələri ilə bağlıdır. Belə ki, Bakıda geniş neft hasilatının həyata keçirilməsi, neft emalı zavodlarının ölkənin istehlak həcmi tam şəkildə ödəməsi dolayısı ilə avtomobil nəqliyyatının artmasına və Bakıda çirklənmənin genişlənməsinə şərait yaradır. Birincisi, avtomobillərin sayının kəskin artması, ikincisi, çoxlu sayda avtomobillərin texniki cəhətdən standartlara cavab verməməsi, üçüncüsü isə əksər avtomobillərin işlətdiyi yanacağın ekoloji standartlara cavab verməməsi Bakının atmosfer havasının ciddi şəkildə çirklənməsinə şərait yaradır. Digər tərəfdən, ölkənin daha ucuz xam neftə və avtobenzinə malik olması və əhalinin illik gəlirlərinin getdikcə artması da əhalinin daha az xərclə avtomobilə malik olmasını stimullaşdırır.

Nəticə. Bakının atmosfer havasının çirklənməsində neft emalı zavodlarının, şəxsi avtomaşınların sayının kəskin çoxalmasının və digər təsirlərin qiymətləndirilməsinə və belə təsirlərin mümkün qədər azalmasına nail olmaq vacibdir. Ölkədə, xüsusilə, Bakıda ekoloji risklərin mümkün qədər azalmasına çalışılmalıdır. Yeni texnika və texnologiyaların tətbiqinə, ekoloji nəzarətin güclənməsinə nail olmaqla ekoloji riskləri azaltmaq olar.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyinin hesabatı 2002-ci il.
2. <http://www.eco.gov.az/e-atmosfer.php>